

מבולים היסטוריים.

(המשך).

II

צֶלָה, בספרו הפילוסופיה של היונים, מבאר, שהפילוסופיה היונית נמטה מן הדרך הרציונלית והגיעה לידי התנוונות ע"פ התפתחות פנימית. האקליקטיסמוס והסקפטיציסמוס, ששלטו בה מימות אריסטו' ואילך, שניהם שוים בזה, שאין הכרה שכלית קבועה ומסוימת. וע"י כך נולדה האידואה, שמכיון שאי-אפשר למצוא את האמת ע"י המדע צריך לבקשה מחוצה לו, במקצת במסורה הדתית של היונים ושל המזרח ובמקצת ע"י השפעה אלהית בלתי אמצעית (מבוא לכרך 4 IV, 2). הכרה זו, שאת האמת אפשר להכיר רק ע"י גלוי עליון, שנולדה ע"י התמעטות היסודות המוצקים של המדע גופו, השפיעה על השקפת העולם כולה של הדורות ההם והיא שהולידה כמשך המאה השלישית את הניאואפלטוניות (כרך 4 V, עמ. 69).—ואולם הביאור עדיין צריך עיון. מי יודע אם לא היתה הפילוסופיה יוצאת כשלים מהוך הקריסיס, שעבר עליה אהרי אריסטו', ולא היתה מגיעה עד הניאואפלטוניסמוס, אלמלי באו עליה השפעות חזקות מן החויץ. מי יודע, אם היתה התמעטות היסודות המוצקים של המדע בלבד יכולה להביא את האדם לידי הרעיון לבקש עזרה במסורת הרילוגיווית. בתקופה נורמלית היה הסקפטיציסמוס (נסיון, שעמדה בו הפילוסופיה לא פעם) יכול להביא את השכל לידי התאורות הכחות ולידי המצאת דרכי-מחשבה חדשים, ומי יודע אם לא היתה ההשכלה מגיעה כמה מאות שנה קודם לכן לאותה מדרגה, שהגיעה אליה במאות האחרונות באירופה. לא, כאן לא היתה התפתחות פנימית טבעית. כאן היתה דחיפה מן החויץ, שקעקה את בניני השכל, לא המחשבה הלכה לבקש תורה מן "המסורת", אלא "המסורת" באה וכפתה עליה את תורתה בחוזק יד. כאן היה לרילוגיה התפקיד האקטיבי.

הדעה הישנה, שבתקופת ההפשטות הנצרות הגיעה האלילות לידי התנוונות ונכילה ושהאמונה באלים כבר אפסה או בעם, נתבטלה זה כבר. רק זאת אפשר לומר, שבאלילות היה תהויווהו גמור. מיום שהוסרו גבולות עמים ע"י אלכסנדר הנדול התחילו רילוגיות המזרח להשתפך אל תוך העולם הקולטוריהלילוני. מתחלה לאט לאט ואחר-כך בקול רעש גדול. מלכות-העולם, שיסדה רומי עזרה עוד יותר לזרם זה. רומי נעשתה למרכז התנועה הרילוגיווית הזאת והיא עצמה נעשתה אכסניה לכל האלים שבעולם. האלים החדשים נתקבלו בסבר פנים יפות ונמוסי העבודה החדשים ככשו את כל הלכבות. קנאי האלים הלאומיים

מבולים היסטוריים

ברומי נסו אמנם לעצור בעד השטף הכביר הזה, אבל לא עלתה בידם. החדשים מקרוב באו דחו או יותר נכון. בלעו את הישנים ונתמזגו עמהם, כי בכלל שררה ערבוביה גדולה בין האלים ובנקל היו סחלפים אותם זה בזה או ממזגים אותם ביחד. כך, למשל, חושב אפולוניום את האלות מינירוא, וינוס, דיאנה, פרזיפינה, ציריס, יונה, בילונה, היקטה ונימיזיס לאלה אחת, היא איוס נהמצרית. רבת השמות, שכל העולם היוני-הרומאי היה כבוש על ידה ושגם היא היה מעריצה הנלהב. הסודיות והטמירות, שהיו בעבודת אלהי המזרח השפיעו השפעה עצומה על הלכות. אוזיריס, סיראפוס, אנוביס, האלה הסיריה עוד ועוד היו להם עובדים רבים. ביחוד היתה חזקה השפעת מיטרה הפרסי, שנודע ראשונה בעולם הרומאי-היוני בשנת 70 לפני לידת ישו. עבודת מיטרה היתה מלאה מסתורין והיתה מזכירה כיכ את עבודת הנוצרים, עד שיוסטינוס ומרטוליאנוס אמרו שהיתה כאן גנבה של השמן. וזמן מרובה אחרי נפילת האלילות נשתמרו עוד הקוליגיות המקודשות לעבודת אלהי המזרח.

הורמים שבאו מן המזרח גרמו בדור ההוא להסיסה ריליגיוזית עצימה. כל העולם בולו התעות מתוך פרכוסי קדחת ריליגיוזית. חזרו ימי התקופה האנדית. הגבולות שבין האדם ומלכות האלים נפרצו. האלים התחילו מהלכים בארץ בדמות בני-אדם. יושבי לוסטרה נקשו להקריב קרבנות לפולוס וברנדנבא כשבאו לעירם, כחשכם אותם לאלים, שירדו מן השמים. ספורים משונים הניעו לנו מן הזמן ההוא. כביאוטיה נהרו ההמונים מכל עברים לפראדענק, זוסטרטוס, שחי שם, שחשבוהו להירקולים. בפרויס (כמזויה שבאסיה הקטנה) בנו בית מקדש לפרגרינוס, ששרף את עצמו באולימפיה. כדי ליעשות אלוה. אלכסנדר מאבונטיכוס והנחש-אסקליפיוס שלו מצאו להם המון מאמינים אפילו בין גדולי רומי ותכמיה. כל החזיונות הללו הם סימנים מובהקים של רגש ריליגיוזי חי ופעל. ואולם חסרון אחד היה לאלילות והוא הביאה לרדי קצת: הפרינציפיון ההינתיאוסטי, המודה במציאות אלים אין מספר. בכח הפרינציפיון הזה לא יכלה ליעשות קבועה ומסוימת. היא היתה עשויה להיות תמיד שדה מלחמה לאלים שונים, שיתחרו בעד השליטה על הלכות. מלכות-העולם הרומאית הכשירה מאין כמותה את המלחמה הזו. האלים המזרחיים דחי את האלים המקומיים, שהיו חלשים מהם במובן פעולתם הריליגיוזית על הלכות. ואולם גם סופם היה להרחות ע"י זרם ריליגיוזי אחר, שגם הוא בא מן המזרח.

זרם קטן התחיל מפלס לו נתיב בתוך השטף הריליגיוזי העצום הזה – הריליגיה היהודית. כמדומה, שזו היתה השעה היותר כשרה בשביל השפעת היהדות. ואמנם, עוד זמן רב לפני צמיחת הנצרות כבר ניכרה השפעת היהדות ברומי. הרבה גרים וביחוד גיוריות-מתוך המטרוניתות – נספחו אז על היהדות. מנהגי היהודים – וביחוד השבת – נתפשמו או ברומי וציצרון עוד התקומם נגד הדבר הזה. ואולם אי אפשר היה, שתהיה היהדות הצלחה מרובה בעולם היוני-הרומאי. הסבה העיקרית של החזיון הזה היא, כמובן, מה שהיהדות היתה מקופלת ומכונסת במלית לאומית: מי שרצה לקבל את היהדות היה צריך ליעשות יהודי, כלומר: בן לעם העברי. אלמלי הסכימו הגוים לקבל את היהדות היו צריכים למשמש מדעת את צורותיהם הלאומיות – דבר, אשר לא יצויר.

מפני-כן היו הנרים מועטים לערך. הרבה יותר היו מתי הדים, כלומר, אנשים, שהיו נוטים ליהרות, יראים את אלהיה ואיהוים בקצת מנהגיה. והאנשים הללו היו הראשונים מן הגויים שקבלו את הנצרות.

הנצרות – זו היתה הצורה הנאותה, שלבשה היהדות בצאתה לכבוש עולם. בנצרות נצטבר ככפוקוס כל מה שהיה חי ופועל ביהדות כמובן הריליגיוזי. אחדות-האלהים, תחית המתים והתקוה המשיחית – שלש אלה נתחברו יחד לפעול על הלכבות השוקקים. מעות עלתה בידי רנן, במנותו את האמונה כמשיח בין האמונות ממדרגה שניה, שהן נחלת בני כלבד' (פולוס הקדוש). כמובן טועה הוא הפרופיסור זילינסקי, בעשותו את אלהותו של ישו עיקר ואת משיחותיו מפל. הברית הישנה – אימר הפרופ. זילינסקי – היתה "ברית" בשביל הניצרים עד כמה שהכינה את ישו המשיח, אבל ישו בן-האלהים היכן ע"י האמונה ההילינית, ואתה אני צריכים לחשוב לכרית-ישנה שניה. שניה וגם-ניסוף-ראשית. את בן האלהים בקשה האמונה האנטיקית כל ימיה; היא מצאה אותו בתירקוליס, באפולו. באלכסנדר הגדול. בתלמי הגואל באגוסטוס – כל אחד בשעתו, אבל רק אז נתקררה דעתה, כשמצאה אותו בישו. איתו קבלה בכל כח נשמתה השוקקה. את המשיח היהודי קבלה בעל כרחך, בתיר הוספה טמירה יבלתי ברורה, אבל עם בן-האלהים נמונה בכל היותה. ישו המשיח היה נודד על גדות הירדן, ככל המשיחים, שעמדו לפניו ולאחריו; אבל ישו בן-האלהים כבש את כל העולם כולו" (מבוא לתרגום הרוסי של ספרו של רבול ישו הניצרי). ואולם מלבד מה שאי אפשר לקבוע תחומים מצומצמים בין "אלהות" ו"משיחות" של ישו – שהרי נודולה האמו של אישיות ישו המשיח הוא שהביא אותו למדרגה אלהית, מדרגה, שכבר הגיע אליה בלי ספק עוד בימי פולוס, – הנה אנו רואים, שדוקא התקוות המשיחות שבנצרות היו היסוד התוסס שבה. התנועות העצומות, שהיו בדרך מרקום אוריליוס בפדיניה, הנביאים והנביאות, שקמו לנצרות במקומות שונים, הסגפנים והקדושים שהעמידה – כל אלה היו ילידי התקוה לביאה השנית של המשיח, של בן-האדם עם ענני שמיא, והרי מה יותר מאלה הלהוט את הלכבות וכבש את הנפשות לנצרות? המשיח היהודי לא היה כלל הוספה לא ברורה. המשיח היהודי הועלה בעולם האילי למדרגת אלהות בכח זה, שהוא היה מרכבו הבשורה הנוצרית, צנור השפע, שבא מגדות הירדן. בתור אישיות מרכזית של גאולת העולם. מבעי הדבר, שהגיע למדרגת "בן אלהים" במובן שונה מעט משהיה למלים אלו בארץ מולדתו. אבל דוקא המשיחות היא שנתקבלה על ידי העולם האילי בכל כח נשמתו השוקקה והמצפה לגאולה.

יותר קשה היה לעולם האילי לקלוט את "יהוה". ולא את יהוה גופו היה קשה לו לקבל, אלא את יחידותו. ואם קבל אותה העולם האילי סוף סוף ודחה מפניו את כל אליו הרי היה זה בכח אותו השרטוט של הכנסת אורחים, שהצטיין בו בנוגע לכל האלים שבעולם ושהרבה כל כך את תושבי הפנתיאון שלו. כשאנו מתעמקים לתוך הפסיכולוגיה של עובדי-האלילים מן הזמן ההוא אנו רואים, שבהפגשו עם הנצרות עמדה לפניו דילימה עצומה, שלא

היה יכול לפתור איתה. מצד אחד היה עובד-האלילים מוכן ומוזמן לקבל עליו מרותו של כל אל שהוא. את האל היה מקבל בצורה זו, שצרו בו יוצריו; כל מה שחיה מיחס העם בעל האלוה לאלוהו היה מקבל כנכון וקיים ולא היה מהרהר אחריו כלום. מנקודת-השקפה זו היה עובד-האלילים צריך לקבל את יהוה כמו שהוא, בלי הוספה וגרעון. שיהיה קיים-בזה אין ספק, שהרי יש לו עובדים, שיהיה הוא אלוה גדול ונורא-בזה אין ספק, שהרי כך מספרים עליו. ואולם היחיד הוא יהוה? - אם כך מעידים עליו עובדיו הרי, שכך הוא. ואולם, מצד שני, מה יעשה עובד-האלילים בכל שאר האלים, היחדל לעבדם? והלא גם הם קיימים בלי שום ספק, והוא מחבב אותם ונפשו דבקה בהם! ואולם ברור, שמתוך מהלך-מחשבות כזה עתידה יד יהוה שתהיה על העליונה: מה שמיחסים עובדי-יהוה לאלהים-אחרות-אין שום אדם מן עובדי האלילים מיחס לאלהיו, והרי אין עדות נאמנה כערות עובד אלוה על אלהיו. והפשרה יוצאת מאליה: כל האלהים, שאין להם פרימנויות למשול בכפה, הם האלהים ממדרגה שניה - רוחות, שדים וכיוצא בזה, ועליון עליהם-י הוה. ואמנם, בצורה כזו בשרו הנוצרים את בשורתם: יהוה הוא האלוה ואלי הגוים קיימים הם אמנם, אבל הם - שדים... וביחוד חוקה היתה השפעת יהוה אחרי שהרעיון המשיח, בצורת האגדה הנוצרית, הלך לכבוש לפניו את הדרך. אין לשער איזו השפעה עצומה על הלבבות היתה לבשורת הנוצרים: האלוה הגדול והנורא, שעשה כל-כך הרבה נפלאות לעמו ושכל העולם לא ידע אותו עד עכשיו שלח את שליחו להחזיר את בני-האדם למוטב; בן-האדם-בן-האלהים נמסר לצליבה לכפר על עוונות העולם; ואולם אחרי שלשת ימים קם מן המתים ועלה לשמים; עוד מעט ויפיע בכל כבודו עוד הפעם, ואז - אשרי מי שיקבל את עדות שליחו... שום סבה לא היתה לעובד-האלילים בן החרד קל האמונה והמרוצה במעשי נסים שהוא לפקפק בכל חמסופר. הצד הרוחה שבבשורה היתה הקנאות של נושאייה, שדרשו פרישות נמורה מעבודת שאר האלים ומפני כן רבו מהננדיה. ואולם גדול היה גם כה הקסם שלה על עבודת-האלילים הפשוטה. פולס, שליח הגוים. מהאונן על קשיר ערפם של היהודים והיונים: כי היהודים שואלים להם אות והיונים מבקשים חכמה, ואנחנו משמיעים את המשיח הצלוב, מכשול ליהודים וסכלות ליונים" (האגרת הראשונה אל הקורנתים א', כ"ג-כ"ד). הדברים הללו מציינים בדיוק נפלא את מהלכה של הבשורה. היהודים, עם מנוסה בנביאי-שקר, קבלו את המבשרים בקפדנות ודרשו אותה ומיפתים. היונים (סהם) יונים-משכילים במשמע) בקשו הוכחות פילוסופיות וחשבו את ספורי-המעשיות על ירידת האלהים לארץ ועל החית המתים למסלות" מגוחכת של אנשים תמימים. החומר היותר נוח לקבל את הבשורה היו עובדי-האלילים הפשוטים, שלא היתה בהם לא מחדשנות היהודים ולא מחכמת היונים. דבר זה הלא היה בעוכריו של העולם האילי, מה שלא היה קשור ומסור לאלוה אחד והיה נכון תמיד לקבל ברצון את מרותו של כל אלוה חדש, שלא ידעו קודם - של כל אל נעלם, לאל הנעלם היו עובדי האלילים כונים מוכחות. והנה באו פליס וחבריו והביאו להם בשורת אל נעלם גדול ונערץ, אשר עשה את העולם וכל אשר בו ואשר לא ישכון בהיכלות מעשה ידים. כי הוא

אדון השמים והארץ; והאל הנעלם" הזה מצוה עתה, אחרי אשר עברו ימי הסכלות (שלטון האלילות), את כל בני האדם כי ישובו, יען אשר שת יום לשפוט תכל בצדק על ידי איש אשר הפקידו ויתן עדות נאמנה לבלם בהקימו איתו סן המתים" (עין מעשי השליחים" י"ז, כ"ב-ל"א). מעולם לא שמע עוד עובדיהאלילים דברים כאלה מפי מנדי אל נכר, שהציפו את הארץ וכשרו איש את אלהיו! מעולם לא שמע עוד בשורה תבענית ומוחלמה של אל נעלם! חדש כזו של המבשרים הללו! אכן, זהו האל הנעלם" האחרון, היחיד והמוזחר, שלו צפה!...

מלחמת אלים ועועה את כל העולם. „מלחמת-אלים" זוהי המלה הנכונה. לא מלחמת אידיאות ושיטות היתה כאן. לא הרעה המונותיאיסמית נלחמה עם הרעה הפוליתאיסמית. יהוה הקדיש מלחמה על כל קהל האלים, שמשלו בעולם עד אז ושנלחמו גם הם זה בזה, ומענין הדבר, שבתור מלחמת אלים נצטיירה התנועה הריגיונית ההיא בתורת הגנוזים. המלחמה היתה קשה עד מאד. נהריר-נחלי דם נשפכו בין בני-האדם. לא כל כך קל היה לאדם להפרד מעל אדהיו, שנקשר אליו באפי נימים. הרבה קבלו את עול יהוה, אבל ביחד עם זה לא וותרו על אלהיהם. אבל יהוה לא היה ותרן. היא הבע את הכל, הוא לא סבל במחיצתו שום אלה אחר. וסוף סוף היה הנצחון ליהוה.

ובתוך אנדרלמוסיה ריליגיונית זאת נסחף השכל לגמרי. דור, שעמים שלמים נהפכו אז לגנביאים; דור, שבנה מקדש לאדם, ששרף את עצמו כדי ליעשות אלוה, דור, שנתן כבוד אלהים לנחש שר אלכפנדר מאבינומיכוס-האפשר, שיעמוד בו שכלו? רק יחידים בדור יכלו להתבצר בשכלם ולעבור בבת צחוק של לגלוג וכיו על ההתרגשות הנוראה, ששררה בהמונים. ההתרגשות ההמונים עשויה להלחיט את הנפשות. אדם בעל-לב אינו יכול להביט בבת צחוק של שיוין-נפש על אנשים המוסרים את עצמם לצדיה ולכל מינו יסירי-ניהנום בעד אמונתם. ההעניג, שמצאו האנשים האלה בתוך יסיריהם העיר קנאה. מקורות ממירים וגנוזים של שפע רוחני יש לאנשים הללו; והשוקה עזה מהעיררה להשתהף עמהם, לדלות ממעינות הישועה שלהם. „Credo quia absurdum" — קורא הלב אל השכל ומשתיקו. מתוך ההמונים הנרגשים יצאה ההשפעה על המשכילים, שנמשכו מדעת ושלא מדעת אחריהם. השכל התמוטט. הריליגיה חגגה את נצחונה. מה הוא השכל ומה הן אמתיותיו הקרות נגד ההום ההתלהכות ושפע האישר שאין לו כוף, שנותנת הריליגיה למאמיניה!

וכי אפשר היה, שאטמיספירה לזהמת כזו תגדל אריסמואים או ציצרונים? בעלי השכל השתדלו רכבוש את שכלם, לשעבדו אל הריליגיה או לפשר בינו ובינה. האינטרס אל הריליגיה גדל מיום ליום. המשכילים חקרוה והשתדלו להוציא ממנה בשביל עצמם מה שמצא בה המון העם בשביל עצמו. שיטות שונות ומשינות מלאות ערבוביה והתפוכות נוצרו בזמן ההוא. השתדלו להלביש את האמונות הריליגיוניות שכבשו את הלבבות כלכבושים הגיוניים כדי לקרבן אל השכל. הרבה היו מחנכים את הריליגיות הישנות, הרבה היו מחנכים את כולם יחד. פלוטארכוס, עובד האלילים" כותב ספרים, שבהם הוא דורש את האמונות הריגיוניות על-פי פרדיס. מלימוי הנוצרי יכתוב ספרים, שבהם יבאר

את סתרי הדונמט הנוצרי ע"פ הפסיכולוגיה הרציונלית. אפוליוס ישמש בכהינה. ישמום את החפשים בדעות ואת הנוצרים הכופרים באלהים. פנמינים מסיציליה יבאר את הנצרות בדרך רציונלית ויבינה בתור קולטים של היופי. נומיניום האפומיי. ישתחיה למשה ולפילון יחד עם אפלמין ויקרא אותו בשם משה האתוני... יקומו המון משכילים, שהשקפת-עולמם תהיה ריליגיוזית למהצה, לשליש ולרביעי. יקומו גם כאלה, שבהרבקם באמונה זו או אחרת לפי נטות רוחם, יגזרו בליה על השכל ויתלוצצו בו. כך ילך וימשך המצב כל זמן, שתמשך המלחמה ההרדית בין האמונות השונות זו בזו ובין כולן-בשכל. כך בא הקץ לשלמין השכל! מכור של ריליגיה הציפו, הרם את בנינו וקברו תחת חורבותיהם לכמה דורות.

